

อำนาจรัฐเหนือที่วัด : สิ่งที่ยาหยไปจากสังคมไทย

ดร.วรสิทธิ์ ตันตนิพนธ์กุล

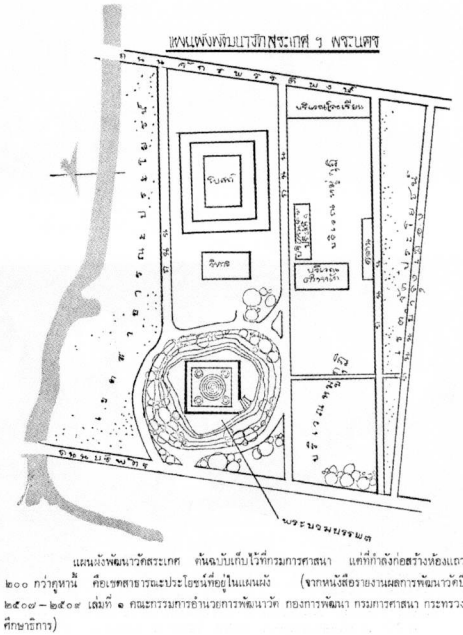
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

วัดในเมืองนับวันก็ยิ่งมีความเปลี่ยนแปลงมากขึ้นทุกที ทั้งทางด้านกายภาพและกิจกรรมภายในวัดเอง ตลอดจนพื้นที่รอบๆวัด ทั้งที่เป็นที่ของวัดหรือที่ธรณีสงฆ์ บ่อยครั้งที่รูปแบบการเปลี่ยนแปลงไม่เหมาะสมในสายตาของพุทธศาสนิกชนที่พบเห็นและขัดแย้งกับจินตภาพที่ว่าวัดเป็นที่สงบและบริสุทธิ์เหมาะสมกับการบำเพ็ญกุศล ทำให้จิตใจระอาต เช่น การใช้ลานวัดเป็นที่จอดรถ วัดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีตึกแถวผุดรายล้อมรอบวัด จนบดบังสถาปัตยกรรมที่สำคัญ มีโรงเรียนของรัฐซึ่งมีจำนวนไม่น้อยที่มีความสูงถึง ๔-๕ ชั้น แทบจะบังพระอุโบสถและวิหารจนหมด ซึ่งตึกแถวและโรงเรียนเหล่านี้หลายแห่งอยู่ในที่ของวัดหรือที่ธรณีสงฆ์ การสร้างอาคารเหล่านี้ต้องได้รับการเห็นชอบจากผู้บริหารดูแลวัด ทั้งรัฐและบุคลากรทางสงฆ์เอง

กรณีความขัดแย้งในการใช้ที่ของวัดซึ่งเป็นเรื่องที่มีคนติดตามมากคือ กรณีของวัดยานนาวาและชุมชนซอยหัวงหลี ซึ่งวัดมีนโยบายที่จะพัฒนาพื้นที่ธรณีสงฆ์ของวัดซึ่งมีชุมชนอาศัยอยู่ในตึกแถวเก่า กรณีความขัดแย้งในการพัฒนาที่ดินของวัด หลวงกับสมาคมสถาปนิกสยามไม่ได้มีกรณีนี้เพียงกรณีเดียว ในอดีตทางสมาคมสถาปนิกสยามก็เคยทักท้วงการสร้างตึกแถวของวัดสระเกศและการรื้อพระอุโบสถเก่าของวัดสัมพันธวงศ์มาก่อน (พ.ศ.๒๕๑๒) แต่ก็ไม่เป็นผลทั้งสองกรณี

จึงเป็นที่มาของคำถามว่าทำไมวัดและสงฆ์จึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังฆารัมภ์จึงเกิดความขัดแย้งขึ้นมากมาย ทั้งๆที่หลักการปฏิบัติตนที่สำคัญของสงฆ์คือความหลุดพ้น และไม่ข้องเกี่ยวกับทางโลก คำถามดังกล่าวเป็นที่มาของบทความ

ชั้นนี้ที่พยายามใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาอธิบายและวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของ
ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ โดยพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการดูแล
พุทธศาสนาเป็นหลัก ซึ่งมีจุดเปลี่ยนสำคัญคือในช่วงตอนกลางของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและการบริหาร
ราชการแผ่นดิน การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลต่อโครงสร้างขององค์กรสงฆ์ด้วย

เป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่าวัดแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ วัดราชวรและวัดหลวง
โดยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น วัดหลวงได้รับการสนับสนุนจากรัฐในรูปของแรงงาน
ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในระบบไพร่ ซึ่งรัฐได้มีการ “**สักละไพร่**” และยกให้เป็นสิทธิขาดแก่วัด เรียกว่า
“**เลกวัด**” ผู้ที่ดูแลเลกวัดของแต่ละวัด เรียกว่า “**เจ้ากรมวัด**” ซึ่งเจ้ากรมวัดเหล่านี้เป็น
ผู้ดูแลความเรียบร้อยในวัด จัดการให้เลกวัดทำความสะอาดรักษาวัด ในขณะที่การซ่อมแซม
บูรณะปฏิสังขรณ์วัดครั้งสำคัญจะเป็นหน้าที่ของรัฐโดยเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ และขุนนาง
จะเกณฑ์คนในกรมกองของตนมาทำงาน เห็นได้ว่าในสมัยก่อนพระสงฆ์ไม่ได้มีหน้าที่ในการ
จัดการซ่อมแซมวัดโดยตรง เป็นแค่ผู้ดูแลประจำวันและรายงานต่อรัฐ(ในกรณีวัดหลวง) หรือ
ผู้อุปถัมภ์รายใหญ่ (ในกรณีวัดราชวร) เมื่อวัดเริ่มทรุดโทรม

อย่างไรก็ตามระบบไพร่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่ได้มีประสิทธิภาพนักและเข้าสู่
ภาวะเสื่อมโดยมีปัญหาในการควบคุมจำนวนไพร่และเก็บส่วยอย่างมาก วัดหลวงในเมือง
กรุงเทพฯ ย่อมได้ผลกระทบนี้เช่นกันคือ เลกวัด ข้าพระหนี ไม่มาทำงานดูแลวัด และเจ้ากรม
วัดก็ไม่สามารถติดตามตัวเลกวัดกลับมาได้ วัดหลวงหลายแห่งเริ่มถูกขโมยของสำคัญในวัด
และทรุดโทรมกลายเป็นภาระของรัฐในการดูแลรักษา วัด ขณะเดียวกันรัฐในช่วงเวลานั้นก็
เริ่มมีมุมมองที่เกี่ยวกับวัดเปลี่ยนไป และให้ความสำคัญแก่วัดน้อยลง ซึ่งเป็นผลมาจากการที่
รายได้จากระบบไพร่และการค้าสำเภากับจีนตกต่ำลง รัฐต้องหันไปเปิดการค้ากับมหาอำนาจ
ชาติตะวันตกแทน ซึ่งใช้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรี การค้าแบบใหม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ
กับระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการในเมืองมากขึ้น เพื่อเป็นการสนับสนุนการค้า การ
คมนาคมขนส่งและการกระจายสินค้า

ดังนั้นดัชนีการวัดความเจริญรุ่งเรืองของเมืองจึงได้เริ่มเปลี่ยนจากจำนวนวัดวาอารามมาเป็นถนนตึกแถวและสาธารณูปโภคในกรอบความคิดแบบตะวันตกแทน วัดซึ่งเคยได้รับการดูแลจากรัฐเริ่มมีปัญหา จนในที่สุดกรมหมื่นมหิศราขฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ทรงกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ว่า วัดซึ่งพึ่งระบบแรงงานไพร่นั้นมีปัญหาในการดูแลรักษา ในขณะที่ระบบราชการอื่นๆได้ปรับไปใช้การเงินแทนที่ และเจ้ากรมวัดนั้นขึ้นอยู่กับกรมพระสุรัสวดี กระทรวงกลาโหม ซึ่งไม่ใช่หน่วยงานที่เหมาะสม ดังนั้นจึงควรจัดระบบเสียใหม่ โดยได้กราบทูลวิธีการ ๓ ประการ

๑.ให้มีการจัดลำดับแบ่งชั้นของวัดหลวง

๒.ให้จัดเงินช่วยเหลือในการดูแลรักษา โดยดูจากลำดับความสำคัญของสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์

๓.รายได้และผลประโยชน์ของวัด ต้องมีการคำนวณให้สมดุลกับรายจ่าย ซึ่งกรมหมื่นมหิศราฯ ยังได้ยกตัวอย่างว่าวัดควรเป็น **“คอมปะนี”** แบบหนึ่งที่สามารถใช้ทรัพยากรของตัวเองได้เต็มที่ (๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๒)^๖

จากนั้นในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ และเสนาบดีกระทรวงกลาโหม กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ได้มีการตกลงปรับเปลี่ยนระบบการช่วยเหลือวัดจากเลิกไพร่มาเป็นระบบเงินช่วยเหลือแทน โดยให้เจ้ากรมวัดถูกย้ายมาอยู่ในกระทรวงธรรมการแทนกระทรวงกลาโหม^๗ นอกจากนี้ได้เสนอให้ตั้งมรรคนายกขึ้นเพื่อดูแลรายได้ของวัด ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ทรงเห็นชอบแต่ยังไม่มีความเห็นว่าเงินที่เก็บได้ถ้าไม่พอ กับค่าใช้จ่ายของวัดหลวงจะทำอย่างไร

จึงเป็นที่มาของการหาผลประโยชน์จากการเช่าที่ดินสงฆ์ (อย่างไรก็ตามในช่วงปลายรัชกาลที่ ๔ และต้นรัชกาลที่ ๕ วัดหลวงหลายแห่งเริ่มได้รับที่ดินควบคู่ไปกับเลกวัดแล้ว เช่น วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามและวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งได้รับที่ดินพร้อมห้องแถวจากรัชกาลที่ ๔ ส่วนวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามได้รับที่ดินพร้อมตึกแถวเช่นเดียวกัน ซึ่งวัดเหล่านี้มีทั้ง **“เจ้ากรมวัด”** และ **“ไวยาวัจกร”**^๘)

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๔๕ วัดหลวงหลายวัดที่มีที่ดินให้เช่าเริ่มมีปัญหาในเรื่องขอบเขตที่ดินที่ไม่ชัดเจน และความไม่ชอบมาพากลในการดูแลเงินรายได้ของวัด ซึ่งทำให้ไวยาวัจกรของวัดหลวงหลายแห่งถูกปลด บางรายเป็นถึงเชื้อพระวงศ์ การดูแลรายได้ของวัดโดยกระทรวงธรรมการก็มีปัญหาเช่นกัน หลังจากถูกตรวจสอบโดยกระทรวงพระคลัง เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้กราบบังคมทูลลาออก ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖^๙ หลังจากพบความไม่ปกติในการดูแลการเงินของวัดหลวงต่าง ๆ นั้น เสนาบดีกระทรวงพระคลังได้เสนอวิธีการ

^๖พจ.ร.๕ ศ.๒๔/๒,จดหมาย วันที่ ๒๕ เมษายน รศ.๑๑๘ จากกรมหมื่นมหิศราขฤทัย ถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

^๗พจ.ร.๕ ศ.๒๔/๑ เรื่อง พระองค์เจ้าพรอรุณถวายเลกวัดราชบพิธ และคิดจัดการเลกวัด รศ. ๑๑๗-๑๑๘, จอหมายวันที่ ๒๘ ตุลาคม รศ.๑๑๘ จากกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมและเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

^๘ไวยาวัจกรคือผู้ที่ช่วยจัดการเรื่องการเงินของวัดหรือพระสงฆ์ โดยได้รับแต่งตั้งจากเจ้าอาวาส เจ้ากรมวัดคือผู้ที่ดูแลบัญชีรายชื่อกุศลไพร่ที่ถูกสกลเป็นแลกวัด สังกัดกรมพระสุรัสวดี

^๙David Wyatt, *The politics of Reform in Thailand : Education in the reign of King Chulalongkorn*(New Heaven : Yale University Press,1969).

ต่างๆถึง ๑๗ วิธีในการจัดเก็บรายได้วัด จนมีการร่าง “ข้อบังคับเงินกัลปนา”^๔ ขึ้นในวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ในข้อบังคับนี้ มรรคนายกมีอำนาจในการตั้งไวยาวัจกรและตรวจสอบรายรับรายจ่ายของวัด และถวายรายงานถึงในหลวงผ่านทางกระทรวงธรรมการ ซึ่งการแต่งตั้งมรรคนายกให้ดูแลวัดนี้มาจากการเสนอแนะของพระยาวิบูลย์การบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการคนใหม่ ได้เสนอวิธีการดูแลวัดไว้ ๓ วิธี ที่เคยปฏิบัติมาคือ

๑. ให้เจ้าหน้าที่ของกระทรวงธรรมการดูแลจัดเก็บรายได้ของวัด
๒. ให้ตั้งคนกลางคือ มรรคนายก ซึ่งเป็นผู้มีเกียรติและชื่อเสียง กำกับดูแลและประสานงาน
๓. ให้เจ้าอาวาสและไวยาวัจกรดูแลกันเอง^๕

วิธีแรกนั้นมีข้อเสียคือ รัฐต้องใช้เจ้าหน้าที่มากในการดูแลวัดหลวงทั้งหมด แต่รัฐจะดูแลได้ใกล้ชิด ส่วนวิธีที่ ๓ นั้นจะทำให้โอกาสเกิดความไม่โปร่งใสในการดูแลรายได้ เนื่องจากไม่มีผู้รู้เห็นระหว่างเจ้าอาวาสกับไวยาวัจกร จึงได้เลือกวิธีที่ ๒ เป็นวิธีที่ดีที่สุด จะเห็นได้ว่าข้อบังคับเงินกัลปนานั้นใช้บังคับวัดทั่วพระราชอาณาจักร จึงมีการแต่งตั้งมรรคนายกให้วัดราชวรวิหาร ซึ่งวัดราชวรวิหารเองอาจไม่ได้มีปัญหาเหมือนวัดหลวงในเรื่องการบูรณะเสียทีเดียว แต่ก็ถูกให้มีมรรคนายกและเพิ่มอำนาจให้เจ้าอาวาสด้วย

ปัญหาเรื่องของการช่วยเหลือวัดนั้นไม่จบง่ายๆ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ไม่กี่ปีหลังจากกฎหมายเลิกทาส กฎหมายเกณฑ์ทหารได้บังคับใช้ และเป็นการสิ้นสุดของระบบไพร่อย่างถาวร ปรากฏว่าวัดหลวงในหัวเมืองคือ วัดสภานารถประหังไม่ให้เกิดวัดถูกเกณฑ์ทหาร เพราะจะขาดรายได้จากค่าภาษีรายหัวของเลกวัด รัชกาลที่ ๕ จึงได้รับสั่งถามกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น ซึ่งกรมพระยาดำรงฯได้ยืนยันการสิ้นสุดของเลกวัดและข้าพระหลังจากกฎหมายเกณฑ์ทหารบังคับใช้ ในหลวงรัชการที่ ๕ จึงทรงสอบถามกรมหมื่นมหิศราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลัง และเจ้าพระยาวิชิตรวงศวิกรม เสนาบดีกระทรวงธรรมการ^๖ เพื่อหาข้อสรุปสำหรับการปฏิบัติในอนาคต

เสนาบดีทั้งสองได้อธิบายว่า เลกวัดมีสภาพไม่ต่างจากทาสซึ่งลูกหลานที่เกิดมามีลักษณะเป็นสมบัติของวัดจนกว่าพุทธศาสนาจะดับสูญ เมื่อมีกฎหมายเลิกระบบไพร่ คนเหล่านี้จึงถูกปลดปล่อยด้วยเช่นกัน คนที่เกิดมาจากพ่อแม่ที่เป็นเลกวัดต้องจ่ายภาษีรายหัว หัวละ ๖ บาทและไม่ใช้สมบัติของวัดอีกต่อไป วัดนับแต่นี้จึงไม่มีรายได้ที่เกิดจากระบบไพร่อีกต่อไป^๗ ดังนั้นเสนาบดีทั้งสองซึ่งได้เสนอว่าควรจัดความช่วยเหลือให้วัดหลวงที่เคยได้รับเลกวัดตามลำดับ โดยจัดเป็น ๔ ระดับ และรัฐให้การสนับสนุนวัดเฉพาะวัดที่มีความสำคัญที่พระมหา-

“ข้อบังคับเงินกัลปนาเป็นข้อกฎหมายบังคับให้วัดที่มีเงินจากการหาประโยชน์ต้องแต่งตั้งมรรคนายกขึ้นมายุติราชการของวัด โดยเจ้าอาวาสปรึกษากับผู้บัญชาการกระทรวงธรรมการเลือกมรรคนายก เสนอกราบบังคมทูลเกล้าประกาศในราชกิจจานุเบกษา ในข้อบังคับนี้ยังระบุหน้าที่ของมรรคนายกในการว่ากล่าวและสั่งงานไวยาวัจกรในการเก็บผลประโยชน์ รักษาเงินให้ปลอดภัยและเป็นตัวแทนของวัดในการฟ้องร้องต่างๆที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของวัดด้วย นอกจากนี้ยังต้องส่งรายงานรายรับรายจ่ายขึ้นทูลเกล้า มรรคนายกจึงเป็นตำแหน่งที่มีกฎหมายรับรอง สามารถคำนายงานเจ้าอาวาสได้

^๔พจน.,ร.๕ ศ๒๕/๑, จดหมาย วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ร.ศ.๑๒๑ จากพระยาวิบูลย์การบดี ถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

^๕พจน.,ร.๕ ม.๒๕.๒/๒๖, เลกวัดต่างๆ (๑๐ พ.ศ. ๑๒๐-๒๑ มี.ย. ๑๒๔)

^๖เรื่องเดียวกัน

กษัตริย์มีจิตศรัทธา โดยพิจารณาถึงการเป็นส่วนหนึ่งของความสง่างามของพระนคร^๔ (ซึ่งเป็นข้อพิจารณาที่น่าคิดเพราะเป็นวิธีมองวัดในลักษณะความเป็นองค์ประกอบของเมืองนอกเหนือไปจากความคิดในแบบประเพณีนิยมเรื่องของบุญและศรัทธา) และการมีพระบรมธาตุหรือเจดีย์สำคัญๆ ซึ่งวัดหลวง ๑๑๗ แห่ง ได้ถูกจัดลำดับเป็น ๔ ชั้น โดยวัดจะได้รับเงินช่วยเหลือรายเดือนมากน้อยไม่เท่ากัน

วัดชั้นเอกได้รับ ๖๐ บาทต่อเดือน เพื่อจ่างยาม ๓ คน ชั้นโทได้รับ ๔๐ บาทต่อเดือน ชั้นตรีได้รับ ๒๐ บาทต่อเดือน เงินช่วยพิเศษนี้ไม่เหมือนกับค่าหัวเลกวัดที่จะได้ตลอดจนสิ้นอายุพุทธศาสนา ถ้าวัดมีรายได้มากขึ้นจนพอเลี้ยงตัวได้จะถูกยกเลิก เห็นได้ชัดเจนว่าวัดในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ถูกผลักดันให้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายการดูแลรักษาวัดเอง โดยรัฐพยายามให้วัดมีที่ให้เช่ามากที่สุดและจัดการเก็บค่าเช่าให้ได้มีประสิทธิภาพที่สุด ซึ่งหากวัดใดดำเนินการมีประสิทธิภาพก็จะทำให้รัฐสามารถลดเงินช่วยเหลือลงได้ ขณะเดียวกันรัฐเองก็ไม่ได้ให้อิสระสงฆ์ในการดูแลการเก็บผลประโยชน์ทั้งหมด โดยให้มีตำแหน่งมรรคนายกคอยตรวจสอบอยู่ตลอด

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าพระสงฆ์ซึ่งไม่ได้มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลวัดมาก่อนได้ถูกรัฐโอนภาระการดูแลวัดมาให้ เนื่องจากรัฐไม่สามารถเก็บภาษีจากเลกวัดได้ และเมื่อเปลี่ยนระบบใหม่ก็ไม่ได้ทดแทนเงินช่วยในอัตราการเก็บภาษีจากจำนวนเลกวัดที่เคยได้รับ เช่น วัดบางวัดมีรายชื่อเลกวัดมากกว่า ๒๐๐ คน ซึ่งถ้าเก็บภาษีหัวละ ๖ บาท วัดก็ต้องได้เงินกว่า ๑,๒๐๐ บาทตามอัตราส่วน แต่รัฐจ่ายแค่ ๖๐ บาทต่อเดือนเป็นค่าจ่างคนดูแลเฝ้าวัดเท่านั้น ซึ่งเท่ากับว่าวัดสูญเสียรายได้ไปมากมายหลังการปฏิรูปการปกครอง

นอกจากนี้ ในปีร.ศ. ๑๒๑ หลังจากข้อบังคับกัลปนาประกาศใช้ได้ไม่นาน ก็ได้มีการประกาศใช้ พ.ร.บ.สงฆ์ ในปีนั้น ซึ่งพ.ร.บ.สงฆ์ฉบับนี้ได้ระบุชัดเจนถึงอำนาจของเจ้าอาวาสในการดูแลพระอาราม ตลอดจนลงโทษพระและฆราวาสที่ไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ซึ่งนับได้ว่าเป็นการรับรองอำนาจของเจ้าอาวาสเหนือพื้นที่วัดตามกฎหมายเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ พ.ร.บ.สงฆ์ยังทำให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจในการควบคุมพระและวัดท้องถิ่นเข้าสู่ส่วนกลางเป็นครั้งแรกด้วย เนื่องจากเนื้อหาใน พ.ร.บ.สงฆ์ระบุว่า พระและวัดท้องถิ่นจะต้องรายงานตามลำดับขั้นตอนให้เจ้าคณะต่างๆตามลำดับ ตั้งแต่ตำบล อำเภอ จังหวัด มณฑล จนถึงกรุงเทพฯ ตลอดจนการก่อสร้างซ่อมแซมอาคารในวัดหรือการขอตั้งวัดใหม่

ซึ่งในสมัยก่อนที่จะมี พ.ร.บ. สงฆ์นี้ การตั้งราชคณะพระสงฆ์ในหัวเมืองและการตั้งวัดนั้นถูกจัดการโดยผู้ปกครองท้องถิ่นหรือชุมชนในพื้นที่ โดยอาจมีความเห็นชอบจากส่วนกลางซึ่งเห็นได้ชัดว่าเจ้าเมืองมีสิทธิในการยกที่วิสุงคามสีมาให้วัด แต่ในระบบการปกครองสงฆ์อย่างใหม่นี้ (ซึ่งไม่ได้ต่างไปจากรูปแบบการปกครองเทศบาลที่เพิ่งใช้แทนที่ระบบมูลนายของเดิม) ระบุว่า สถานะของวัดขึ้นอยู่กับการยกวิสุงคามสีมาจากส่วนกลางคือผู้ปกครอง

สูงสุดในกรุงเทพฯ เท่านั้น และการจัดตั้งองค์กรสงฆ์ที่มีการสั่งการจากพระชั้นผู้ใหญ่ที่ส่วนกลางทำให้พระเถระชั้นผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ มีอำนาจมากขึ้นเพราะควบคุมวัดในท้องถิ่นได้ กฎิพระที่เคยเป็นไปแบบเรียบง่ายจึงมีขนาดใหญ่ขึ้นเพราะต้องรองรับการประชุม งานเอกสารที่มากมายขึ้น ในขณะที่ผู้ปกครองและพระท้องถิ่นสูญเสียอำนาจการปกครองตนเองไปจนไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง

ในสมัยนั้นนอกจาก พ.ร.บ. สงฆ์ และการดูแลที่เข้าของวัดแล้ว ยังมีอีกประเภทหนึ่งคือที่วัดร้างและที่โบราณสถานต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัดเก่า ซึ่งในหลายๆ ที่ไม่มีสถานะเป็นวัดแล้ว แต่เมื่อยกให้เป็นวัดแล้วย่อมไม่มีการเปลี่ยนสถานะจนกว่าพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองจะเวนคืน ที่ลักษณะนี้มีอยู่มากที่มีการให้เข้าเก็บผลประโยชน์ซึ่งเป็นปัญหาในเชิงปฏิบัติว่าเงินเหล่านี้สมควรเป็นของผู้ใด

กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเสนอว่าที่เหล่านี้เมื่อไม่ได้ถูกใช้เพื่อพระศาสนาแล้วควรกลับเป็นของรัฐและผลประโยชน์รายได้ควรจะเป็นของหลวง^{๙๙} แต่กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัยทรงแย้งว่าการทำเช่นนั้นจะเป็นการไม่เคารพต่อเจตนาของบูรพกษัตริย์พระองค์ก่อนๆ ที่ทรงพระราชทานที่ให้เพื่อพระศาสนา ดังนั้นที่ดินก็ควรเป็นของพระศาสนา ส่วนรายได้นั้นก็ควรนำมาใช้เพื่อการพระศาสนา เช่น ซ่อมแซมวัดที่มีรายได้น้อย ซึ่งขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้บริหารคณะสงฆ์^{๑๐๐}

จะเห็นได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการแบ่งแยกการดูแลที่ดินของพระพุทธศาสนาออกจากที่ดินของรัฐและเอกชนอย่างชัดเจน แต่ในการบริหารวัดระดับท้องถิ่นนั้น รัฐยังคงพยายามเข้าไปควบคุมและถ่วงดุลอำนาจของเจ้าอาวาสอยู่ โดยตั้งมรรคนายกให้เป็นตัวแทนพระมหากษัตริย์และกระทรวงธรรมการ ในการจ้างไว้วางใจควบคุมดูแลผลประโยชน์ของวัด ซึ่งถือว่ารัฐแม้จะแยกให้สงฆ์บริหารศาสนสมบัติคือที่ดินของวัดได้ แต่ก็ยังหาทางกำกับดูแลอย่างใกล้ชิดอยู่ และการกำกับดูแลในรัชกาลนี้ยังสามารถทำได้ใกล้ชิดเนื่องจากในช่วงสมัยนี้ไม่มีผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆราช เพราะนับตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราชสาสน์พระชนม์ รัชกาลที่ ๕ ก็ได้แต่งตั้งผู้ใดขึ้น พระองค์และเสนาบดีกระทรวงธรรมการจึงมีอำนาจในการจัดการคณะสงฆ์โดยตรง ซึ่งถือเป็นการถ่วงดุลอำนาจของพระสงฆ์เหนือการบริหารจัดการผลประโยชน์ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์

แต่ระบบดังกล่าวจะเริ่มเปลี่ยนเมื่อรัชกาลที่ ๖ ทรงขึ้นครองราชย์ พระองค์โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสขึ้นเป็นพระสังฆราช ซึ่งพระสังฆราชได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการคณะสงฆ์มากขึ้นจากรัชกาลที่ผ่านมา (แม้ว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมีบทบาทสำคัญตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๕ ในการจัดการการศึกษาและเป็นเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติแล้วก็ตาม แต่การตัดสินใจส่วนใหญ่ยังคงขึ้นอยู่กับรัชกาลที่ ๕ และคณะเสนาบดี)

^{๙๙} หจข., ร.๕ ม.๒๘.๒/๒๖, เลกวัตต่าง ๆ (๑๐ พ.ค. ๑๒๐-๒๑ มี.ย. ๑๒๘)

^{๑๐๐} หจข., ร.๕ ศ ๘.๓/๖, เอกสารการประชุมเสนาบดี ลงวันที่ ๑๘ เมษายน รศ. ๑๒๓

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน

รัชกาลที่ ๖ มิได้มีบทบาทในการสงฆ์มากเหมือนเช่นเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงให้สมเด็จพระสังฆราชตัดสินพระทัยแทนเกือบทุกเรื่อง แม้กระทั่งคดีความทางสงฆ์และการให้วิสุงคามสีมา ซึ่งในอดีตพระมหากษัตริย์เป็นผู้ตัดสิน สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ทรงเป็นผู้วินิจฉัยด้วยพระองค์เอง จะมีก็แต่เฉพาะเรื่องหรือคดีสำคัญจริงๆ เท่านั้นที่กษัตริย์เป็นองค์ตัดสิน การทำงานของกระทรวงธรรมการซึ่งแต่ก่อนเสนาบดีปรึกษาพระมหากษัตริย์ก็เปลี่ยนเป็นการสนองนโยบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ โดยจะเห็นได้จากการรับสั่งที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเปลี่ยนแปลงตำแหน่งหน้าที่ของกรมพระอาราม กรมสังฆการีและธรรมการ และทรงมีบทบาทในการดูแลการเก็บรายได้ค่าเช่าที่วัดหลายวัดที่ที่ดินมีราคา เช่น วัดปทุมคงคา วัดสัมพันธวงศ์ เป็นต้น

ลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ทำให้การถ่วงดุลอำนาจในวัดเริ่มเสียไป เพราะมรรคทายกเองในสมัยนี้ได้รับการแต่งตั้งจากพระสังฆราช(แทนที่เป็นพระมหากษัตริย์) สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯเองทรงมีบทบาทในการดูแลที่วัดต่างๆ ซึ่งมีข้อมูลระบุมากมายถึงการปฏิบัติงานทางด้านนี้ ส่วนหนึ่งมาจากนโยบายของพระองค์ด้วย ดังปรากฏในข้อเขียนของศาสตราจารย์ เครก เรโนลด์^{๑๒} ที่ระบุว่า ในครั้งหนึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เคยให้ข้อคิดไว้ว่า พุทธศาสนาในไทยนั้นไม่เหมือนศาสนาตะวันตกที่มีความมั่นคง(มั่นคง)ทางการเงิน โดยไม่ขึ้นกับผู้ใด ศาสนาพุทธนั้นต้องอาศัยผู้ปกครองและเหล่าภราดรสนับสนุน เมื่อผู้ปกครองไม่สนับสนุน พุทธศาสนาก็ถึงคราวตกต่ำ

เป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งถึงการดำเนินงานต่างๆ เพื่อให้เกิดผลประโยชน์จากที่ของวัดในยุคนี้ว่า อาจเป็นเพื่อจุดประสงค์ที่ต้องการให้พุทธศาสนามีความมั่นคงและโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ผู้ปกครองสยามได้รับรู้ถึงการพังทลายของอาณาจักรพุทธที่สำคัญเช่น ศรีลังกาและพม่า จนมีหลักฐานว่าพระสงฆ์ในลังกาทิ้งกับร้องขอให้รัชกาลที่ ๕ ช่วยเหลือ จึงมีความเป็นไปได้สูงที่กลุ่มผู้นำในสยามมีมุมมองว่า ถ้ารัฐสยามอ่อนแอ พุทธศาสนาก็จะอ่อนแอไปด้วย การปฏิบัติงานของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงเป็นการช่วยเหลือรัฐในการแบ่งเบาภาระทางการทำนุบำรุงพระศาสนา โดยจัดการอสังหาริมทรัพย์อย่างมีประสิทธิภาพและปกป้องมิให้รัฐเข้ามายุ่งเกี่ยว ซึ่งหลักฐานชิ้นหนึ่งก็คือจดหมายเหตุของกรมพระจันทบุรีนฤนาถ^{๑๓}ถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องการสนองพระราโชบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ โดยเฉพาะในเรื่องการบริหารจัดการกรมพระอาราม ซึ่งในอดีตมีหน้าที่ดูแลเพียงสภาพอาคารสถาปัตยกรรมของวัด แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงให้ดูแลเรื่องการสร้างตึกแถวให้เช่าบนที่ของวัดและเก็บค่าเช่าวัดไปด้วย และในที่สุดถูกเปลี่ยนชื่อเป็นกรมกัลปนา ในปี พ.ศ.๒๔๖๒ รายได้ของกรมกัลปนาก็จะถูกส่งไปเก็บในกระทรวงพระคลัง กรมกัลปนาก็ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ถูกย้ายไปอยู่ในกระทรวงพระคลังแทน

^{๑๒} Craig J. Reynolds, "Monastery Lands and Labour Endowments in Thailand : Some Effects of Social and Economic Change, 1868-1910" in Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol. XXII / May 1979, E.J.Brill/Leiden, 226.

^{๑๓} หจช., ร.๗ ศ ๒/๓, ย้ายกรมธรรมการไปกระทรวงศึกษา ย้ายกรมกัลปนาไปกระทรวงการคลัง, จดหมาย วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗ จากกรมพระจันทบุรีนฤนาถ ถึง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

^{๑๔} หจช., ร.๗ ศ ๒๐/๑ "ที่ธรณีสงฆ์ วัดศรีสุริยวงค์ จังหวัดราชบุรี" ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗ - ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

^{๑๕} หจช., ศธ ๐๒๐๑.๑๐/๓๐ จดหมาย วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จากพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา ถึง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

นอกจากนี้ยังมีเรื่องประเด็นปัญหาเรื่องสิทธิของวัดในที่ได้รับบริจาค ซึ่งมีกรณีเกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๖๐ เมื่อวัดราชสิทธิารามได้รับบริจาคที่ดินจากผู้มีจิตศรัทธา กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในกรณีการบริจาคแบบนี้จะทำให้วัดสามารถครอบครองที่ดินได้ไม่สิ้นสุดและเอาคืนไม่ได้ ถ้าวัดใดได้รับบริจาคที่มากมายจะกลายเป็นเจ้าที่ดินรายใหญ่และรัฐจะทำการเปลี่ยนแปลงใดๆได้ยาก ด้วยเหตุนี้กรมหลวงราชบุรีจึงได้ยกตัวอย่างกฎหมายที่จำกัดการถือครองที่ดินของวัดในอังกฤษ (ซึ่งเรียกว่า “Mortmain”) ขึ้นมาเป็นตัวแบบในการพิจารณา ซึ่งได้ถูกสมเด็จพระมหาสมณเจ้าคัดค้านอย่างแข็งขัน โดยทรงให้เหตุผลว่าที่ดินอยู่ในมือของวัดนั้นยังไม่ร้ายแรงเท่าอยู่ในมือของ “แคปปิตอลิสต์” หรือ นายทุน^{๔๔} และยังให้ข้อแก้ไขปัญหว่า ถ้าที่ดินอยู่ในมือของสงฆ์มากรัฐยังสามารถออกกฎหมายเรียกคืนได้หรือจะออกกฎหมายให้ใหม่ยังได้ ซึ่งที่สุดแล้วคณะรัฐมนตรีในสมัยรัชกาลที่ ๗ ได้ตัดสินใจให้การดูแลที่วัดอยู่ในการรับผิดชอบของคณะสงฆ์ และเงินผลประโยชน์จากการเช่าที่เหล่านั้นถูกส่งเข้ากรมกลาปนาและนำมาใช้ได้เฉพาะกิจการของพระศาสนาเท่านั้น โดยได้รับความเห็นชอบจากสมเด็จพระสังฆราช นั่นหมายความว่าในรัชสมัยนี้ คณะสงฆ์มีอำนาจเหนือที่วัดและทรัพย์สินอย่างแท้จริง

อำนาจของวัดดังกล่าวจะถูกแทรกแซง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ “คณะราษฎร” ได้พยายามที่จะใช้เงินศาสนสมบัติกลางโดยพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้สอบถามรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการถึงเงินศาสนสมบัติเพื่อจะนำมาใช้ในการศึกษา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้อธิบายว่าพระสงฆ์สมัยก่อนจนถึงขณะนั้นได้ช่วยเหลือการศึกษาเสมอมาและเงินศาสนสมบัติก็ไม่ได้มีมากนัก ซึ่งยังมีที่วัดที่ยังไม่ได้เก็บผลประโยชน์อย่างเต็มที่อีกมาก บางวัดที่ดินมีค่ามากเนื่องจากทำเลดี มีธุรกิจดี วัดเหล่านี้สมควรถูกย้ายออก เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สามารถปฏิบัติธรรมได้ดีในพื้นที่เหล่านี้ โดยควรเอาที่วัดมาทำประโยชน์และให้คงไว้เฉพาะโบสถ์วิหารซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมหลักเพื่อทำสังฆกรรมเฉพาะวันสำคัญ เช่นเดียวกับโบสถ์ของคริสต์ศาสนา ไม่จำเป็นต้องมีพระอยู่อาศัยประจำ โดยทางการควรจะทำการเก็บผลประโยชน์จากที่วัดให้มากกว่านี้^{๔๕}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า รัฐบาลของคณะราษฎรต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการหาผลประโยชน์จากที่วัด แต่ไม่ได้มีความชัดเจนในเรื่องการดูแลพระพุทธศาสนา อีกทั้งรัฐในเวลาต่อมายังได้ออกกฎหมาย พ.ร.บ.สงฆ์ฉบับใหม่ โดยระบุให้เจ้าอาวาสเป็นเจ้าพนักงานของรัฐตามกฎหมายอาญา หมายความว่า ถ้าเจ้าอาวาสทำให้ทรัพย์สินของวัดเสียหายก็มีโอกาสถูกลงโทษฐานเจ้าพนักงานปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ ที่สำคัญกฎหมายฉบับนี้ได้กระจายอำนาจการปกครองสงฆ์เลียนแบบโครงสร้างการปกครองในระบบประชาธิปไตย โดยแบ่งโครงสร้างเป็นสังฆสภา สังฆมนตรี และศาลสำหรับพระสงฆ์ โดยในระบบนี้พระสังฆราชไม่ได้มีอำนาจโดยตรงอีกต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าพระสังฆราชไม่ลงนามในกฎข้อบังคับต่างๆ ของสังฆสภา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสามารถลงนามแทนได้ ซึ่งเท่ากับว่ารัฐมนตรีว่าการศึกษามีอำนาจเทียบเท่าสมเด็จพระสังฆราช

นอกจากนี้ในระดับท้องถิ่น รัฐยังได้ให้อำนาจแก่เจ้าอาวาสมากขึ้น ในขณะที่ยกพยายามเข้าควบคุมอำนาจการบริหารสูงสุดของคณะสงฆ์ส่วนกลางไว้ ทำให้เจ้าอาวาสและไวยาวัจกรมีสิทธิขาดมากขึ้นในการดูแลผลประโยชน์ของวัด แต่ก็ต้องประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการและกรมการศาสนาในการดูแลผลประโยชน์ต่างๆ ซึ่งเป็นการควบคุมดูแลจากระดับสูงลงมาสู่วัด ไม่ใช่การเข้ามามีส่วนร่วมกับวัดในการบริหารเหมือนกับตำแหน่งมรรคทายกในสมัยรัชกาลที่ ๕ และถ้ามรรคทายกนั้นแก้ตัวลง ลาออก หรือเสียชีวิต ก็จะไม่มีการตั้งใหม่ บางวัดได้ยกเลิกตำแหน่งนี้เสียเลย

แต่ก็ใช่ว่าอำนาจของเจ้าอาวาสจะไม่ถูกท้าทายเสียทีเดียว เนื่องจากรัฐยังได้ออกกฎหมาย พ.ร.บ.อนุรักษ์โบราณสถานในปี พ.ศ.๒๔๗๘ ซึ่งให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรในการเวนคืนที่โบราณสถานและจับกุมผู้ฝ่าฝืนการปฏิบัติงานอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งวัดหลวงที่ถูกขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานจึงตกอยู่ในสภาพขัดแย้งในเชิงการปฏิบัติจริงที่ต้องมีการซ่อมแซมวัดเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวัน และต้องสร้างพื้นที่ตึกแถวให้เช่าเพื่อสร้างรายได้ให้วัด ซึ่งหลายกรณีเป็นการขัดกับการอนุรักษ์โบราณสถานที่ทำให้การอนุรักษ์ความเก่าและแท้ของวัสดุและทัศนียภาพรอบๆเขตโบราณสถาน

อำนาจของรัฐและคณะสงฆ์เหนือพื้นที่วัดและศาสนสมบัติมีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ยกเลิกกฎหมาย พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ และออก พ.ร.บ.สงฆ์ฉบับใหม่ ซึ่งยกเลิกโครงสร้างบริหารคณะสงฆ์ที่เลียนแบบมาจากโครงสร้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยยกกลับมาสู่ระบบรวมศูนย์อำนาจที่มหาเถรสมาคมแทน ซึ่งโครงสร้างใหม่นี้จะประกอบไปด้วยเจ้าคณะภาคและสมเด็จพระสังฆราช พ.ร.บ.สงฆ์ ฉบับนี้ยังให้กรมการศาสนาเป็นตัวแทนทางกฎหมายของคณะสงฆ์ในการดูแลศาสนสมบัติกลางซึ่งถือว่าเป็นเจ้าของศาสนสมบัติด้วยในเชิงกฎหมาย และในการสำรวจและแบ่งที่เช่าของวัดจะต้องได้รับการยินยอมจากกรมการศาสนา กฎหมายใหม่ยังครอบคลุมพระสงฆ์ที่มีหน้าที่บริหารในองค์กรสงฆ์และไวยาวัจกรให้เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐตามกฎหมายอาญา ซึ่งเท่ากับว่ารัฐพยายามเข้าควบคุมการบริหารสงฆ์ในระดับท้องถิ่นและภูมิภาคมากขึ้น แต่ปล่อยการบริหารระดับสูงให้รวมศูนย์ที่คณะสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่จากส่วนกลางแทน

เมื่อพิจารณาถึงการถ่วงดุลอำนาจเหนือพื้นที่วัดจะเห็นได้ว่าเจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้แต่งตั้งไวยาวัจกร และไวยาวัจกรกลายเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมายอาญา ทำให้มรรคทายกไม่มีความหมายโดยสิ้นเชิง เจ้าอาวาสและไวยาวัจกรควบคุมการบริหารจัดการพื้นที่วัดอย่างเด็ดขาด และในความเป็นจริงกรมการศาสนาไม่สามารถควบคุมวัดได้ในระดับการบริหารภายในเหมือนการมีมรรคทายกได้ โดยจะดูแลได้ก็ต่อเมื่อมีการฟ้องร้องทางกฎหมายและทำสัญญาเช่าเกิน ๓ ปี ยิ่งเมื่อพิจารณากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ตีความให้วัดเป็นนิติบุคคลซึ่งหมายความว่าความถึงการบริหารจัดการของวัดนั้นไม่ต้องให้กรมการศาสนาเข้ามาดูแลก็ได้ ทำให้วัดสามารถเป็นอิสระในการใช้พื้นที่วัดและธรณีสงฆ์โดยรัฐไม่สามารถเข้าแทรกแซงได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ปัญหาเรื่องที่ดินที่มีความขัดแย้งกับชุมชนในการใช้พื้นที่และการพัฒนาที่ดินในปัจจุบันที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆนั้น สืบเนื่องมาจากการเสียสมดุลของอำนาจการจัดการพื้นที่ของวัดไป โดยในสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ ๕ นั้น พระสงฆ์มิได้มีหน้าที่โดยตรงในการรับผิดชอบการดูแลซ่อมแซมวัด แต่เป็นอำนาจทางโลก โดยรัฐและชุมชนจะช่วยกันทำนุบำรุงและสรรค์สร้างพุทธสถาปัตยกรรมตลอดจนสิ่งต่างๆในวัด แต่ต่อมาเมื่อรัฐไม่ต้องการรับภาระการดูแลนี้จึงผลักดันให้เป็นภาระของพระสงฆ์ในการดูแลวัดโดยตรงจนเป็นสาเหตุที่พระจะต้องหาผลประโยชน์ในที่ดินรูปแบบต่างๆ อาทิ การจัดงานมหรสพและการให้เช่าที่วัด เป็นต้น เพื่อทดแทนรายได้ที่สูญเสียไปจากรัฐ

แต่การบริหารจัดการที่วัดดังกล่าวก็ได้สร้างปัญหาเช่นเดียวกัน เพราะการที่ทำให้พระซึ่งเดิมไม่ข้องเกี่ยวกับการก่อสร้างและผลประโยชน์จากการเช่าที่(ซึ่งเป็นเรื่องทางโลก) ต้องเข้ามาจัดการผลประโยชน์เอง ได้ทำให้พระสงฆ์มีสถานะภาพเป็นเจ้าที่ดินแทนที่สถานะภาพการเป็นผู้แสวงหาความหลุดพ้น ซึ่งในอดีตรัฐพยายามใช้มาตรการควบคุมต่างๆ เพื่อป้องกันปัญหานี้ เช่น ในกฎหมายตราสามดวงได้มีบทบัญญัติมิให้พระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับการสัก

เลกวัต โดยให้เป็นหน้าที่กองกรมพระสุรัสวดี (เนื่องจากมีกรณี พระวัดพระพุทธรูปบาทไม่ยอมส่ง ตัวเลกวัตที่กระทำความผิดแก่รัฐ) เพราะเมื่อใดก็ตามที่พระและวัดมีผลประโยชน์ก็จะนำมา ซึ่งปัญหา

ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงสร้างมาตรการควบคุมขึ้นคือ การตั้งมรรคนายกดูแลวัดและ รายงานให้กระทรวงธรรมการและพระมหากษัตริย์ ซึ่งก็ใช้ได้ผล ถึงแม้ว่าจะมีการให้อำนาจแก่องค์คณะสงฆ์และเจ้าอาวาสในการจัดการที่วัดมากขึ้นก็ตาม แต่การควบคุมเริ่มมี ปัญหาในรัชกาลต่อมาจนถึงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะรัฐเริ่มที่จะแย่งงานของ พระศาสนาให้คณะสงฆ์ดูแลกันเองมากขึ้นเรื่อยๆ อำนาจของบุคลากรทางสงฆ์จึงมีมากขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุดมีอำนาจเด็ดขาดเหนือที่วัด ซึ่งเมื่อเมืองเจริญขึ้นที่ดินมีราคาสูงขึ้น พระสงฆ์ที่ ดูแลที่วัดจึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์มากขึ้นตามไปด้วย ทั้งๆที่ในอดีต รัฐและพระสงฆ์ แบ่งแยกกันรับผิดชอบ โดยพระสงฆ์รับผิดชอบเรื่องทางธรรมซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ ส่วนเรื่อง ทางโลกรัฐและผู้ปกครองจะคอยดูแลด้านวัตถุสถานต่างๆ แต่ต่อมาเริ่มมีการแยกกันทาง ทรัพย์สินว่ามีศาสนสมบัติของพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ดูแลและสมบัติทางโลกที่รัฐดูแล อันเป็นการแก้ปัญหาที่คณะสงฆ์และวัดต้องพึ่งพาผู้ปกครองและชุมชน ซึ่งในสมัยการล่าอาณานิคม นั้นก็ดูมีเหตุผลอยู่ เพราะถ้าผู้ปกครองของสยามต้องบริหารบ้านเมืองในฐานะเมืองขึ้น ของตะวันตก ศาสนาพุทธก็ยังสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองโดยไม่สูญเสียไป และเหตุผลอีก ส่วนก็เพื่อแก้ปัญหาที่รัฐไม่สามารถชดเชยความช่วยเหลือที่วัดควรได้จากเลกวัตในระบบไพร่

ดังนั้นการที่วัดมีความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์จากอสังหาริมทรัพย์นั้นจะถือว่าเป็น ความผิดของสงฆ์แต่เพียงฝ่ายเดียว หรือแท้จริงแล้วเป็นความผิดของรัฐและชุมชนซึ่งเคยมี หน้าที่ตั้งแต่ในอดีตในการดูแลวัดแต่กลับผลักภาระนี้ให้กับวัด อีกทั้งรัฐยังพยายามควบคุม แทรกแซงในระดับบริหารขององค์กรสงฆ์มาโดยตลอด จนบางครั้งพยายามจะเข้ามาหาผล ประโยชน์จากที่วัดด้วยซ้ำ จนกลายเป็นที่มาของปัญหาต่างๆมากมาย

การแก้ปัญหาเรื่องนี้คงต้องกลับไปดูถึงความสมดุลของอำนาจระหว่าง รัฐ ชุมชน และ สงฆ์อีกครั้งว่า พระสงฆ์ควรจะดูแลที่วัดโดยตรงแบบที่เป็นอยู่หรือไม่ หรือควรจะมืองค์กร กลางที่มีทั้งรัฐและชุมชนเข้ามาร่วมดูแลด้วย ตั้งแต่การขอมบูรณะปฏิสังขรณ์วัดจนถึงบริหาร จัดการผลประโยชน์จากที่วัดหรือไม่ และถ้านับจากการมี พ.ร.บ.สงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ จนถึงปัจจุบัน พื้นที่วัดได้ตกมาอยู่ในการดูแลของสงฆ์มากกว่าร้อยละ ๖๐ เป็นไปได้หรือไม่ที่จะเปลี่ยนแปลง?

* * * * *